

Sıra No: 21

**MER'ALARIMIZLA İLGİLİ
PROBLEMLER
VE
ÇÖZÜM YOLLARI**

Hazırlayanlar :
**Orhan DÜZGÜNEŞ, Ömer BAKIR, Suat AKSOY,
Ömer AKYÜZ, Nazmi ALINOĞLU**

Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları

Sıra No.	Yayının adı	Fiatı
1	Toprak Reformu (1960)	—
2	Ziraat Davalarımız (1) (Toprak Reformu) 1961 (Mevcutdu kalmamıştır.)	20
3	Ziraat Davalarımız (2) (Türkiye Ziraatı hakkında görüşler) 1962	20
4	Çeltik Ziraatı ve Pirinç Fiatları, 1962	—
5	Ziraat Davalarımız (3) (Türkiye Ziraatı hakkında görüşler) 1962	20
6	Hububat Fiatları, 1962	—
7	Toprak Mahsulleri Ofisi Reorganizasyonu, 1963	—
8	Hububat Fiatları, 1963	—
9	Türkiye'nin Ziraat Bölgeleri, 1964	20
10	Ziraat Davalarımız (4) (Türkiye Ziraatına ait görüşler) 1964	20
11	Toprak Reformu Semineri, 1964	5
12	Türkiye Hayvancılığı Problemleri, 1964	5
13	Türkiye'de Ziraat Kredi ve Problemleri, 1964	5
14	Mer'a Vejetasyonunun Teşekkülü, Kompozisyonu ve Bozulması	3
15	Dünya Turunçgil Ziraatında Türkiye'nin Yeri ve Üzerinde Öncelikle Durulması Gereken Başlıca Problemlerimiz	3
16	Türkiyede Su Kaynaklarının Geliştirilmesi ve Problemleri	3
17	Dünya ve Türkiye'de Antep Fıstığı Yetiştiriciliği ve Problemleri	3
18	Tarımda Ortakçılık ve Kiracılık	5
19	Ziraat Davalarımız (5) (Türkiye Ziraatına Ait Görüşler)	10
20	XI. Genel Kurul Faaliyet Raporu	—
21	Mer'alarımızla İlgili Problemler ve Çözüm Yolları	5

Not: Yukardaki fiatlar meslek harici şahıslar içindir. Ziraat Yüksek Mühendislerine bunlar 1/4 kıymeti ile satılırlar Türkiye Hayvancılığı ve Problemleri ile Türkiye'de Ziraat Kredi ve Problemleri, Ziraat Yüksek Mühendisleri için 2,5 liradır.

Sıra No: 21

**MER'ALARIMIZLA İLGİLİ
PROBLEMLER
VE
ÇÖZÜM YOLLARI**

Hazırlayanlar :

**Orhan DÜZGÜNEŞ, Ömer BAKIR, Suat AKSOY,
Ömer AKYÜZ, Nazmi ALINOĞLU**

Ö N S Ö Z

Plânlı kalkınma devresine girilmeden önceki 15 yıl zarfında memleketimizin mer'aları genişliklerinden %30 oranında kaybetmişler, geri kalan alanlar devamlı bir şekilde artan hayvan mevcudumuzla haddinden fazla yüklenmişler, bunun neticesinde bir kısım mer'alar kayalık veya çöl haline gelmişler, öteki kısımlar da gittikçe artan bir hızla tahrip edilerek bitki örtülerini kaybetmeğe başlamışlardır.

Bu durum memleketimizin geleceği bakımından endişe vericidir. Gerekli tedbirler bir an önce alınmadığı takdirde şimdi mer'a diyebildiğimiz ve memleket yüz ölçümünün %35'ini teşkil eden alanlar kısa zamanda taşlık, kayalık veya çöl halini alacaktır. Bunun geri kalan kültür alanlarına da büyük zararları olacak ve memleket, yaşanması güç tabii âfetler ülkesi haline alacaktır.

Bu çalışmayı yapıp yayınlamamızın amacı, bu gerçekleri Türk toplumuna ve konu ile uzaktan veya yakından ilgili mes'ul makamlara açıklamak ve bize göre en etkili olan tedbirleri bildirmektir. Ziraat Mühendisleri Odası olarak bu yönde devamlı çalışmamız lâzım geldiğine inanıyoruz.

Hazırlayanlar
ve
Yönetim Kurulu

I — Mer'anın Tarım ve Yurt İçin Önemi.

Yembitkileri, çayır ve mer'a ziraatının faydaları sayılamıyacak kadar çoktur. Fakat burada mer'aların önemi, üç büyük fonksiyonu bakımından belirtilmeye çalışılacaktır.

1. *Yem Yetiştirme*: Evcil hayvanlar için işletme içinde yeteri kadar yem yetiştirme itiyadının henüz teşekkül edemediği memleketimizde, mer'aların hayvan beslemedeki önemi çok büyüktür. Bizde hayvan besleme geniş çapta tabii mer'alardan istihsal edilen yeme dayanır. Tarman'a göre bugün memleketimizde kendiliğinden yetişen yemler, endüstri artıkları ve çiftçiler tarafından yetiştirilen kaba yemler toplam olarak yılda, 39.737.649 tondur. Bu miktardan hayvan besleme bakımından büyük bir önemi olmayan 16.745.000 ton çeşitli samanlar çıkartılırsa, geriye kalan 22.992.149 ton hayvan beslemeye elverişli kaba yem istihsal ettiğimiz anlaşılr. Yuvarlak olarak 23 milyon ton olarak kabul edebileceğimiz bu miktarın %60.89 unu teşkil eden 14 milyon ton kaba yemi tek başına mer'alar yetiştirmektedir. Şu halde belli başlı kaba yem kaynağımız mer'alardır.

Durumu sindirilebilir protein ve nişasta değeri bakımından tetkik ettiğimizde yine mer'a yeminin en başta gelen bir besin kaynağı olduğunu görürüz. Memleketimizde istihsal edilen her türlü yem maddesi ile hayvanlarımıza toplam olarak 1.619,318 ton sindirilebilir protein ve 12.478.719 ton da nişasta değeri verilebilmektedir. Sindirilebilir proteinin %43.23 üne tekabül eden 700.000 ton ile nişasta değerinin %41.51 ine tekabül eden 5.180.000 ton yine tabii mer'alarımızdan istihsal edilmektedir.

Görülüyor ki mer'aların istihsal ettiği yem, kaba yem üretimimizin yarısından fazlasını, sindirilebilir protein ve nişasta değeri istihsalimizin de yarısına yakın bir kısmını teşkil etmektedir. Bu nisbetler mer'alarımızın hayvan besleme bakımından nekadar önemli bir tabii kaynak olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bundan başka mer'a yemi, hayvan beslemenin tekniği ve ekonomisi bakımından da büyük bir önem taşır. Mer'a yemi hayvanlar için en tabii yem olarak kabul edilir ve rasyonlar mümkün olduğu kadar mer'a yemine benziyecek şekilde hazırlanmaya gayret edilir. Mer'alar çeşitli familya, cins ve türlerden bir çok yem bitkilerinin bir karışım halinde yetiştiği alanlardır. Her birisi ayrı ayrı kimyasal yapıya ve özel etkilere sahip

olan bitki türleri, evcil hayvanlarımızın çeşitli besin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayacak bir karışım teşkil ederler.

Mer'a yeminin pek az bir emek ve masrafla hemen hemen kendi kendine yetişen bir yem olması, hayvancılık şekline tesir eden en önemli faktörlerden birisidir. Hasat, muhafaza ve yemleme masraflarının en düşük bir seviyede bulunuşu, mer'a yemini ve dolayısıyla mer'a hayvancılığını daha da ekonomik bir hale getirmektedir. Buna açık havada gezinen hayvanların daha sıhhatli olacağı gerçeği de ilâve edilmelidir.

2. Toprak Muhafaza: Mer'aların toprak muhafazasındaki rolü, en az sağladığı yem kadar önemlidir. Çünkü tabiatın aşındırıcı kuvvetlerinin alabildiğine faaliyette bulunduğu memleketimizde, toprakları su ve rüzgâr erozyonuna karşı korumak, en başta gelen vazifelerimizden birisidir. Bu gün memleketimiz topraklarını tehdit eden en büyük tehlike şüphe yok ki erozyondur. Bu yüzden her yıl milyonlarca ton vatan toprağı akarsularla denizlere sürüklenmekte ve binlerce hektar verimli toprak ziraat yapılamaz hale gelmektedir. Tarman (1962) Çubuk çayı, Sakarya ve Kızılırmak'ın yılda 43.204.457 ton toprağı alıp götürmekte olduğunu ve kaybolan bu topraklar içerisindeki besin maddeleri ile 229.425.600 TL. değerinde 573.314 ton buğday yetiştirmenin mümkün olduğunu hesaplamıştır. Bu rakamlardan bütün memleket yüzeyinin ne derece şiddetli bir erozyona maruz olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

Genellikle meyil dereceleri %7 den fazla olan yerlerde toplanan mer'alarımız, diğer kültür topraklarına nazaran daha şiddetli bir toprak erozyonuna maruz bulunmaktadır. Mer'aların erozyon suretiyle aşınması sadece bu toprakların elden çıkması ile kalmaz, fakat aynı zamanda buradan taşınan materyal ve sel suları aşağıdaki verimli toprakları da kullanılmaz hale getirerek, zararı iki misline çıkarır. Böylece, vejetasyondan sıyrılıp çıplaklaşan ve ziraatte kullanılmaz hale gelen arazi miktarı yıldan yıla çoğalmaktadır. Karapınar bölgesindeki şiddetli rüzgâr erozyonu bu büyük tehlikenin müşahhas bir belirtisi olup, memleketimizin bir çok bölgelerinin ileride alacağı şekli göstermesi bakımından ibretle incelenmelidir. Karapınar'daki bu afet, doğrudan doğruya insanlarımızın fena arazi kullanmaları sonucunda ortaya çıkmış ve geniş bir memleket parçası "İnsan Yapısı Çöl" (Man made desert) haline gelmiştir.

Topraklarımızın üzerinde ziraat yaparken, topraktan yalnız maksimum ürün almayı değil, fakat aynı zamanda devamlı ürün almayı da düşünmek zorundayız. Bu itibarla herşeyden evvel koruyucu bir ziraat sisteminin tatbiki icap eder. Bu sistem gerek tarla, gerek mer'a topraklarında yılın

mümkün olduğu kadar uzun bir kısmında toprak sathı üzerinde canlı veya ölü bir bitki örtüsü bulundurma esasına dayanır. Topraklarımızı su ve rüzgâr erozyonuna karşı korumanın en önemli tedbiri, onu bir nevi' bitki örtüsü ile yeteri kadar kaplı bulundurmadır. Tabiatta her türlü toprak erozyonunu önliyen en büyük kuvvet bitki örtüsüdür. Koruyucu bir bitki örtüsü mevzubahis olduğu zaman da ilk akla gelen mer'a vejetasyonudur. Şu halde yurdumuz topraklarının %34.96 sının su ve rüzgâr erozyonuna karşı korunması, bu alanları kaplıyan mer'a vejetasyonuna bağlıdır. Bir an için bu geniş alanların sağladığı yemden hiç faydalanmadığımızı farzetsek bile, topraklarımızı muhafaza, tarla topraklarını, şehir, köy ve kasabaları koruma mülâhazasıyla dahi mer'alar üzerinde çeşitli toprak muhafaza tedbirleri almak zorundayız. Bu tedbirlerin başında da tabii vejetasyonu kuvvetlendirmek, sıklaştırmak ve onu üzerinde bulunduğu toprağı koruyacak bir duruma yükseltmek gelir. Bu duruma getirilen mer'a vejetasyonunun, fonksiyonlarına zarar vermeden kullanılması da ayrı ve çok önemli bir problemdir.

3. Toprak Verimliliğini Artırma: Mer'a bitkisinin yem istihsal ve toprakları koruma hizmetlerinden başka bir de toprak verimliliğini artırma ve toprakları islah etme fonksiyonları vardır. Usulüne göre otlatılan verimli mer'alarda topraklar hiçbir zaman fakirleşmediği gibi, çeşitli mer'a bitkilerinin tesbit ettikleri nitrojen ve kök artıkları şeklinde bıraktıkları organik maddeler sebebiyle de toprak verimliliği gittikçe artar. Bu itibarla besin maddelerince fakirleşen, verimi azalan ve strüktürü bozulan tarla topraklarını kuvvetlendirmek ve islah etmek için, normal bitki münavebesi içerisine, sun'î mer'aların da ilâvesi, birçok ileri ziraat memleketlerinde başarı ile tatbik edilen bir usul haline gelmiştir. Münavebeye sokulan mer'alar, bir taraftan toprak verimliliğini artırırken, diğer taraftan da çok ihtiyaç duyulan bol ve yüksek kaliteli yem verimleri ile hem bitkisel, hem de hayvansal üretime yardım etmektedirler.

Memleketimizde bu şekildeki mer'a ziraati henüz başlangıç safhasında bulunmaktadır. Tarımda özlediğimiz gelişmelerin gerçekleşmesi için, birçok yembitkileri ile beraber sun'î çayır ve sun'î mer'a ziraatinin de bitki münavebesi içerisindeki yerini alması gerekmektedir.

Kısaca, evcil hayvanlarımıza en ekonomik yemi temin, memleket topraklarını muhafaza ve toprak verimliliğini artırma gibi üç önemli fonksiyonu olan mer'alar, tarımın ve yurdumuzun vazgeçilmez bir unsurudur. Bu sebeple ekonomik ve sosyal kalkınmamızda bununla ilgili problemlere gerekli önemin verilmesi lâzımdır.

II — Mer'alarımızın Bugünkü Durumu.

Memleketimiz mer'alarının kalitatif ve kantitatif karakterlerini bilimsel metodlarla belirten yeteri kadar araştırma yapılmış değildir. Bununla beraber, asırların ihmeline uğramış bulunan bu geniş kültür alanlarının bugünkü durumu hakkında inanılır müşahadeler mevcuttur. İstatistiklerimizde halen mer'a olarak gösterilen alanların yarıya yakın bir kısmı gerçekte otlatma için kullanılamıyacak bir derecede tahrip edilmiş bulunmaktadır. Bu alanlar kontrolsüz, ağır ve erken otlatma sebeble, hemen tamamen çıplaklaşmış ve böylece erozyonun tahripkâr tesirlerine arz edilmiş durumdadırlar.

Memleketimizin çeşitli bölgelerindeki ekolojik şartlar birbirinden çok farklı olmakla beraber, mer'alarımızın durumunu üç büyük bölge içerisinde incelemek mümkündür:

1. *İç Anadolu Mer'alarının Durumu:* Bu bölge, İç Anadolu ile Güney Doğu Anadolu'yu içerisine almaktadır. Takriben 11 milyon hektar genişlikteki bu bölge mer'aları, biraz da elverişsiz iklim ve toprak şartları sebeble memleketimizin en düşük kaliteli otlatma alanlarıdır. Esas itibariyle step karakterinde olan bu bölge mer'aları yer yer üzerinde bulunduğu toprağı dahi koruyamıyacak derecede tahrip edilmiştir.

Klimax vejetasyondan bugüne kadar dikenli bitkilerin himayesinde mevcudiyetlerini muhafaza edebilen Yumak (*Festuca ovina* L.) Dik brom (*Bromus erectus*), Ayırıklar (*Agropyron* türleri), Sakal otu (*Andropogon ischaemum*), *Andropogon gryllus*, Yem Kanyaşı (*Phalaris tuberosa*) ve İngiliz çimi (*Lolium perenne*) gibi buğdaygillerle, *Medicago sativa* (Yonca) *Onobrychis Armena* (Yabancı korunga) ve bazı *Genista* türleri gibi baklagillerin botanik kompozisyondaki nisbetleri ancak %20-30 civarındadır. Vejetasyonun geri kalan büyük kısmı Kekik (*Thymus squarrosus*), Yavşan (*Artemisia fragrans*) gibi yarı çalı türleri ile mer'a bitkisi olarak büyük bir değer taşımayan *Stipa*, *Aegilops*, tek yıllık brom türleri ve birçok yabancı otlardan ibarettir.

Bu bölgenin oldukça iyi durumda bulunan mer'alarında yapılan araştırmalar, toprak sathının ancak %10-12 nisbetinde bitkilerin dip kısmıyla kaplı bulunduğunu göstermiştir. Bu örtü derecesi toprakları erozyondan korumaya kâfi değildir. Bu bölge mer'alarında otlayan bir hayvanın, vejetasyona zarar vermeden, bir dönümden 6 aylık bir otlatma mevsiminde ortalama olarak dekardan ancak 30 Kg. kuru ot yiyebildiğini kabul edebiliriz. En iyimser bir şekilde yapılan bu tahmine göre 250 Kg. ağırlık-

taki bir Büyük Baş Hayvan Ünitesine 6 ay için takriben 35 dönüm mer'a tahsis etmek zorunluğudur. Buradan 11 milyon hektar civarında bulunan mer'aların otlatma kapasitesinin 3.143.000 Büyük Baş Hayvan Birimi olduğunu hesaplayabiliriz. Yani bu bölge mer'alarında vejetasyonu hırpalamadan 6 aylık bir otlatma döneminde uygun bir sistemle 3.143.000 Büyük Baş Hayvan Birimi otlatılabilir.

2 — *Sahil Mer'alarının Durumu*: Ege, Marmara ve Akdeniz sahil bölgelerindeki mer'aların iklim ve toprak şartları bakımından durumu İç Anadoludan biraz daha elverişlidir. İç Anadolu mer'aları kadar ağır otlatılan bu mer'alarda yapılan tahribat kısmen de olsa elverişli iklim ve toprak şartları ile telâfi edilmektedir.

Sahil mer'alarımızda Domuz ayrığı (*Dactylis glomerata*), Yüksek çayır yumağı (*Festuca elatior*), İngiliz çimi (*Lolium perenne*), Yem kanyaşı (*Phalaris tuberosa*) gibi daha yüksek değerli buğdaygillerle Gelemen üçgülü (*Trifolium meneghinianum*), İskenderiye üçgülü (*Trifolium alexanrinum*) gibi tek yıllık ve Çiçek üçgülü (*Trifolium fragiferum*), Çayır üçgülü (*Trifolium pratense*) gibi çok yıllık baklagillerin yetiştiği ve bu değerli bitkilerin, mer'a kompozisyonunda oldukça önemli yerler işgal ettikleri görülür. Dolayısıyla takriben 8 milyon hektar civarında bulunan sahil mer'alarımız otlatmanın düzenlenmesi ile nisbeten kolay olarak az bir masrafla ıslah edilebilirler

Bugünkü şartlar altında bu mer'alarda 7 aylık bir otlatma döneminde hayvanların dönümden ancak 55 Kg. kuru ot yiyebilecekleri mümkün görülmektedir. Buna göre, bir Büyük Baş Hayvan Birimine bir otlatma mevsiminde en az 23 dönüm mer'a hesap etmek gerekir. Bölgede 8 milyon hektar mer'a bulunduğu göre, otlatma kapasitesinin 3.478 milyon Büyük Baş Hayvan Birimi olduğu anlaşılmaktadır.

3 — *Doğu Anadolu Mer'alarının Durumu*: Bu bölge Doğu Anadolunun %75'i ile, Karadeniz bölgesini kapsamaktadır. Mer'alarımızın geri kalan 8.166.000 hektarı bu bölgede bulunmaktadır. İklim şartları bakımından çayır ve mer'a ziraatine çok elverişli olan bu bölgede teşekkül eden tabii vejetasyon, diğer bölgelerimize nazaran daha iyi bir durumdadır. Bilhassa Doğu Anadolu bölgesinde, ötedenberi nüfus yoğunluğu fazla olmadığı için, aslında bir hayvancılık bölgesi olmasına rağmen, mer'alar pek fazla hırpalanmamışlardır. Bölgenin geniş tabii mer'aları, ağır otlatmadan yurdun diğer mer'aları kadar zarar görmediği için, orjinal vejetasyonlarını kısmen de olsa bugüne kadar muhafaza edebilmişlerdir. Dolayısıyla bu bölge mer'alarının botanik kompozisyonu diğer bölgelerden daha iyi bir durum göster-

mektedir. Nitekim Ak tavusotu (*Agrostis alba*), Domuz ayrığı (*Dactylis glomerata*), Kılçuksuz brom (*Bromus inermis*) Yüksek çayır yumağı (*Festuca elatior*), Kelp kuyruğu (*Phleum pratense*), ve İngiliz çimi (*Lolium perenne*) gibi memleketimiz için en yüksek değerli sayılan buğdaygillerle, Aküçgül (*Trifolium repens*), çayır üçgülü (*Trifolium pratense*), Yonca (*Medicago sativa*), Gazal boynuzu (*Lotus corniculatus*) ve Melez üçgül (*Trifolium hybridum*) gibi en iyi baklagil yem bitkileri bu bölge mer'alarında önemli yerler işgal etmektedirler. Hatta bunlardan bazıları, mahdut yerlerde de olsa, buldukları vejetasyonun dominant türleri arasına girmiş durumdadırlar. Memleketimizin en verimli mer'alarının bulunduğu bu bölgede hayvanların bir dönümden yiyebileceği kuru ot miktarı 5 aylık bir otlatma mevsiminde 80 Kg. olarak tahmin edilmiştir. Buna göre Büyük Baş Hayvan başına 11 dönüm mer'a yetmekte ve bölgede mevcut 8.166.000 hektar mer'ada vejetasyona daimi bir zarar vermeden 7.424.000 Büyük Baş Hayvan Biriminin otlatılabileceği anlaşılmaktadır.

4 — Mer'a arazisi ile hayvan mevcudumuzun karşılaştırılması :

Yukarıda verilen hesaplara ve istatistik kayıtlarına göre mevрут mer'alarımızda, şimdiki verimlerini değiştirmeden (azaltmadan veya çoğaltmadan) 14.045 milyon Büyük Baş Hayvan Birimi barındırılabilir. Orman içlerindeki 640 bin hektar mer'anın da hayvanlarımızın istifadelerine arz edilebilmesi halinde (Bunlar Doğu-Anadolu mer'aları gibi kabul edilirse) 582 bin Büyük Baş Hayvan Birimine daha mer'a bulunmuş olur. Memleketimizde anız ve nadaslar ile tabii çayırlar da mer'a olarak kullanılırlar. Fakat bunlar gerek ot yetiştirme ve gerekse otlatma süresi bakımından buldukları bölgelerdeki mer'aların 1/3-1/5'i kadar bir kapasite gösterdiklerinden mer'alarımızın halen taşıdıkları fazla yükü söze değer derecede hafifletmemektedirler. Gerçekten bunların en iyimser tahminle mer'alarımıza bu bakımdan yapacakları yardım ancak 2,5-3 milyon B.B.H. Birimine teka-bül eder. Bu durumda halen sahip oldulumuz 26,947 milyon B.B.H. Biriminden tahminen 9,320 milyon B.B.H. Birimine yetecek kadar mer'aya ihtiyaç vardır. Başka bir deyimle mer'alar en azından 1/3 oranında fazla hayvan tarafından sömürülmekte, çiğnenmekte ve çıplaklaştırılmaktadır.

Bu durum İkinci Dünya Savaşından ve özellikle 1950 den sonra meydana gelmeğe başlamış ve bunun neticesinde mer'alarımız gittikçe artan bir hızla tahrip edilmişlerdir. Gerekli tedbirler alınmadığı takdirde bundan sonraki tahrip daha da hızlanacak ve şimdiki mer'a diyebileceğimiz araziler, yakın bir zamanda ürün getirmeyen kayalık, taşlık ve çöl haline gelecektir. Bunun belirtilerine yurdumuzun bir çok yerlerinde şimdiden rastlanmaktadır.

Görülüyor ki konu hem neticeleri, hem de ilerde görüleceği üzere, sebepleri itibariyle millidir.

Hele topraklarımızdan faydalanma sistemi (Toprak Reformu Kanunu) düzenlenirken bir ziraat arazisi olan mer'aların bu sistemin dışında bırakılmalarına ve böylece tamamen elden çıkmalarına göz yumamayız.

III — Mer'alarımızın Bugünkü Duruma Düşmesindeki Sebepler

Mer'alarımızın bir evvelki bölümde açıklanan kritik durumdan kurtarılabilmeleri için her şeyden önce bundaki âmilleri incelemek gereklidir. Bizce bu âmilleri dört ana grupta toplamak mümkündür: 1 — Mer'a arazisi azalmıştır; 2 — Hayvan mevcudumuz artmıştır; 3 — Mer'adan faydalanma belirli sistemlere ve nizamla bağlanmamıştır; 4 — Teknik Ziraat Teşkilâtı yetersizdir. Aşağıda bu âmiller ayrı ayrı ele alınıp incelenecektir.

1 — *Mer'a arazisi azalmıştır*: İkinci Dünya savaşından sonra memleketimizde mer'alar bazı ekonomik, sosyal ve politik faktörlerin etkisi altında geniş ölçüde sürülerek tarla arazisi haline getirilmişlerdir. 1948 den itibaren her yıl mer'a arazisindeki azalmaları 1 sayılı cetvelden izlemek mümkündür. Buna göre 1948 deki mer'a arazisi 15 yılda %30 oranında azalmıştır.

Tablo: 1 — Memleketimizde 1948 - 1962 yılları arasındaki mer'a ve hayvan mevcudu ile hayvan başına düşen mer'a bakımından değişimler

Yıllar	Mer'a genişliği Ha.	Hayvan mevcudu B.B.H.B.	Hayvan başına düşen mer'a genişliği Ha.
1948	38.900	22.295.055	1.745
1949	36.240	21.446.048	1.690
1950	35.500	21.680.147	1.637
1951	34.978	22.797.019	1.534
1952	32.889	23.524.544	1.398
1953	31.547	23.740.792	1.328
1954	30.941	23.797.243	1.300
1955	29.509	23.833.670	1.238
1956	27.989	24.854.034	1.126
1957	28.248	25.900.800	1.090
1958	27.624	27.016.915	1.022
1959	27.514	28.440.626	0.967
1960	27.158	27.670.288	0.981
1961	27.315	27.051.271	1.010
1962	27.166	26.947.110	1.008

İkinci Dünya Savaşından sonra memlekete Amerikan yardımından getirilen ve nisbeten kolay edinilen traktörler ile Hükümetin hububat üretimini teşvik edici politikası çiftçilerimizi ekim alanlarını genişletme yönünde tahrik etmiştir. Savaş içinde büyük bir orduyu beslemede milletçe çekilen sıkıntılar ve çiftçilerimizin esasen yetersiz genişliklerde arazilere sahip bulunmaları da bunda rol oynamıştır.

O zamanlar mevcut tarla arazisinden daha fazla verim almanın yolları (Gübreleme, sulama, iyi tohumluk vs.) üzerinde yeteri kadar hazırlıklı değildik. Olsaydık bile bu yolların uygulanması bir takım masrafları gerektirmekte idi. Buna mukabil mer'aların sürülmeleri önlenmemekte idi ve bu iş nisbeten kolaydı. Sonra böylece yeni arazilere de sahip olunulacaktı. Böylece altuna hücum eder gibi mer'aya hücum edildi. Çayırın ve kuvvetli topraklar üzerindeki taban mer'aların açılmaları ile başlayan bu hareket, yıllar ilerledikçe genişledi ve üzerinde ekonomik bir tarla ziraati yapılamıyacak derecede fakir, meyilli ve denizden çok yüksek olan mutlak mer'a arazisine de sirayet etti. Köylere tahsis edilen ortamalı mer'aların başka maksatlar için kullanılmalarına Kanuni cevaz olmadığı halde muhtarların, iktidar partisine mensup ocak başkanlarının siyasi siyanetleri altında bu mer'a açma işine devam edildi. Hatta Toprak Tevzi Komisyonlarınınca dahi köy mer'aları parsellenerek tarla arazisi olarak köy halkına tapulandı. Bunda mer'a tahsisinde kimin tarafından tesbit edildiğini bilmediğimiz yanlış normların rolü de olmuştur.

Gerçekte açılan mer'aların bir kısmı tarla arazisi olabilecek nitelikte idi. Bunların mer'a yerine tarla olarak kullanılmalarının memleket ekonomisi bakımından daha faydalı olacağı söylenebilir. Her memlekette bu tip mer'alar ihtiyat tarla arazisi olarak kabul edilirler ve toplumun bitkisel ürünler bakımından artan ihtiyaçlarını sağlamak üzere tarla arazisi haline getirilirler. Bir de marjinal mer'alar vardır. Bunlar ancak belirli bazı tedbirlerin alınmaları halinde gerektiğinde tarlaya çevrilebilirler. Fakat her hâl ve kârda mer'a arazisinin azalması ve hayvansal üretimde belirecek gerilemeler göz önünde tutulur. İkinci Dünya Savaşından sonra birçok Avrupa memleketlerinde de mer'alar açılarak tarla arazisi haline getirilmişlerdir. Fakat bu durum daha çok tabii mer'alardaki ot veriminin yetersiz bulunması ve işletme içinde sun'i çayır ve mer'a tesis edilerek ot istihsalinin arttırılması lüzumundan doğmuştur. Bazı yerlerde ve meselâ İngiltere'de ise işletme içinde çayır ve mer'a ziraati *ley farming* deyimini ile münavebeye alınmıştır.

Bizde mer'aların sürülmelerinde maalesef yalnız hububat ve bir miktar da endüstri bitkileri üretiminin artırılması düşünülmüştür. Azalan mer'a arazisinin telâfisi yönünde Tarım Bakanlığınca yonca, fiğ ve korunga gibi yem bitkileri ziraatinin geliştirilmesi ve geri kalan mer'aların ıslâhı için yapılmakta olan çalışmalar henüz kaybedilene telâfi edecek oranda değildir. Üstelik hiçbir memlekette tarla arazisi haline getirilmesine cevaz verilmeyen *mutlâk mer'a* arazilerinden de Baade'ye (1959) göre, 4 milyon hektarlık bir kısım sürülmüştür. Bu araziler bitkisel üretim yönünden topluma fazla bir şey kazandırmadıkları gibi, hayvan yemi istihsalini azaltma ve özellikle erozyon tehlikesi yaratma suretiyle memleketimize zarar vermişlerdir.

2 — *Hayvan mevcudumuz artmıştır*: 1 sayılı cetvelde görüldüğü üzere mer'a arazisinin azalmasına karşılık hayvan mevcudumuz 1950 den sonra (1962 müstesna) devamlı olarak artmıştır. Bunun neticesinde 1948 yılında bir Büyük Baş Hayvan Birimine 17.5 dönüm mer'a isabet ederken 1962 yılında bu miktar 10 dönüme kadar düşmüştür.

Bu duruma göre mer'a arazisindeki azalmanın, şimdiye kadar bazılarının yaptıkları gibi, memleket hayvancılığını geriletliği iddia edilemez. Zira böyle olsaydı, hayvan mevcudunun (ve hayvansal ürünlerin) mer'a-daki azalmaya tâbi olarak düşmesi gerekirdi ki gerçek bunun tersidir. Buna karşılık olarak "Mer'a arazisi azalmasaydı, hayvan mevcudumuz daha fazla artacaktı" şeklinde bir fikir yürütülebilir. Fakat bu fikir, bir def'a kolay kolay isbatlanamaz. Bilâkis bu fikrin aleyhine bazı durumlar vardır: Hayvanların bütün yiyecekleri mer'adan sağlanmamaktadır. Mer'a ortalama olarak yılın yarısında yem kaynağı olarak kullanılmaktadır. Geri kalan zamanlar için lüzumlu yemin tarla arazisinden elde edilmesi gerekir. Mer'alar sürülmeseydi tarla arazisi şimdikinden 11.7 milyon hektar daha az olacaktı ve şimdikinden daha fazla olacağı zannedilen hayvanlar için gerekli yemleri yetiştiremeyecekti. Nitekim halen özlenen duruma nazaran 11.7 milyon hektar daha fazla olan tarla arazisinden iddia edilene nazaran daha az olan hayvanlarımız için dahi yeter miktarda yem yetiştirememekteyiz.

İkinci olarak, "Mer'alarımız sürülmeseydi, hayvan mevcudumuz şimdikine nazaran daha fazla olacaktı" diye yerinmek te doğru değildir. Zira bu takdirde mer'alarımız yine kapasitelerinin çok üstünde hayvan barındırmak zorunda kalacaklarından şimdiki gibi tahrip edebileceklerdi ve yine şimdiki gibi bir mer'a problemimiz olacaktı. Gerçekten 1948 teki 38.9 milyon hektarlık mer'a sabit olsaydı, şimdiki 26.947 milyon Büyük Baş Hayvan Biriminden her birine ancak 14.4 dönüm düşecekti ki bu da mer'a-

larımızı tahripten korumaya yetmiyecekti. Hayvan mevcudumuzun daha fazla artması halinde ise durum daha fena, yani şimdikinden farksız olacaktı.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, mer'alarımızın sürülmeleri hayvancılığımızı geriletmekten ziyade, geri kalan alanların artık islah edilemeyecek derecede tahrip edilmelerine yol açtığı için önemlidir. Ve üstelik hayvan sayısı da artınca bu tahrip işi daha da hızlanacaktır. İşte bizim asıl endişemiz bundandır.

Hayvan mevcudumuzun artması da, bazı sosyal sebepler yanında, mer'a arazisinin sökülüp tarla arazisi haline getirilmesine sebep olan ekonomik faktörlere bağlanabilir. Gerçekte bütün tarımsal ürünlere olduğu gibi, hayvansal ürünlere olan ihtiyaç ta İkinci Dünya Savaşından sonra artmıştı. Bunun neticesinde çiftçiler asgari bir masrafla yazın bedava olan köy mer'asında, kışın ise sıkışık ve karanlık ahırlarda hemen sade samanla yaşayabilecek yerli hayvanlarının sayılarını arttırmışlardır. Hayvan mahsüllerinin fiyatları belediyelerce çokluk tahdid edildiğinden ve çiftçinin pazar bilgisi bulunmadığından az fakat verimli yerine, verimsiz fakat çok ve ucuz hayvan yetiştirme yolu tutulmuştur.

Öte taraftan, her yıl çiftçi ailesi sayısında vukua gelen artış ta memlekette hayvan mevcudunun artmasına etki yapmıştır. Her yeni çiftçi ailesi bir çift öküz, 1-2 inek 5-10 koyun edinmeğe çalışmıştır. Bu sebeple cetvel 1'deki yıllık hayvan artışlarının en az yarısı yeni kurulan çiftçi ailelerine aittir.

Bununla beraber hayvan mevcudumuzun ilerki yıllarda da aynı şekilde artması beklenemez. Zira bu şartlar altında mer'alarımızın verimlerinde vukua gelmekte olan azalmaları elbet çiftçilerimiz de farkedecekler ve hayvanlarının bu fakir mer'alarda artık hayatlarını bile idame ettiremeyeceklerini anlayarak kendi arazilerinde sun'i çayırlar ve mer'alar tesis edeceklerdir. Bu taktirde artık kendilerine bedavaya mal olmayan yemleri verimsiz hayvanlara yedirmek kârlı olmayacağından bunlardan daha iyi faydalanan, dolayısıyla daha yüksek verimli olan hayvanlar yetiştirmek, verimsiz hayvanları da elden çıkarmak yolunu tutacaklardır.

Bu, tabii ve normal bir gelişmedir. Ancak bu gelişme oluşuncaya kadar iş işten geçmiş, şimdiki mer'alarımızın yerinde artık kayalık ve taşlık araziler veya çöller meydana gelmiş bulunacaktır ki, biz bundan korkuyoruz.

O halde, sözü edilen normal gelişmeyi hızlandırmak zorundayız. Devrimci bir devletten beklenen de budur. Devrimciliği bunun gibi konuları tabii seyrine bırakmanın zararlarını önlemek için kabul etmiş değil miyiz?

3 — *Mer'adan faydalanmada sistem ve nizam yoktur*: Mer'alarımızın hemen hemen tümü genel deyimini ile ortamdır. Kendilerine ait mer'aları bulunan özel işletmelerin sayısı ve malik oldukları mer'aların genişlikleri nazarı itibare alınmayacak kadar azdır. Bilindiği gibi mer'alarımız menfaatı umuma ait yerlerdir. Medenî Kanunumuzun 641. maddesinde "Menfaatı umuma ait malların işletilmesi ve kullanılması hakkında ahkâmî mahsus vaz'edileceği" belirtildiği ve bu nitelikte olan çeşitli memleket varlıkları hakkında özel kanunlar bulunduğu halde, maalesef (Medenî kanunun kabulünden bu yana 39 yıl geçmesine rağmen) aynı işlem mer'alarımız için yapılmamış ve memleket sathının bir zamanlar yarısını, şimdi ise %35 ini kaplayan bu tabii varlıklarımızdan memleket menfaatları için ne şekillerde yararlanmak lâzımgeldiği bir kanunla tesbit ve tâyin edilmemiştir.

Üstelik çeşitli kanunlardaki mer'a ile ilgili hükümlere dahi riayet edilmemiştir. Meselâ 1858 tarihli arazî kanunnamesinde bulunup bugün halâ yürürlükte olan ve sonradan çıkan 1580, 2510, 2613, 2644 ve yeni 509 sayılı kanunlara da alınan mer'a ile ilgili hükümlere göre mer'alar temellük edilemezken, hattâ medenî kanunun 639. maddesi zilyetlik yolu ile mülkiyet iktisabı mer'alar hakkında uygulanamazken, bilhassa 1950 den sonra birçok mer'a arazileri özel kişiler tarafından kendi mülkiyetlerine geçirilmiştir. Bunda toprak dağıtma komisyonlarının da, yukarda zikredilen hatta dolayısıyla, rolü olmuştur. Keza, yürürlükteki mevzuata göre, mer'alarının vasıflarının değiştirilemeyeceği esaslı bir hukuk kaidesidir. Mer'adan faydalanan bütün köy halkının rızası olsa dahi, mer'anın tarla haline getirilmemesi gerekir. Halbuki memleketimizde bunun aksi binlerce def'a yapılmıştır. İntifa hakkının temsilcisi köy muhtarlarının köy mer'asını süren köylüleri mahkemeye verdikleri olmuştur. Fakat bu dâvalar bir nasihat-tan sonra beraatle neticelenmiştir.

Mer'aların kişisel mülkiyete geçmesini ve tarla arazisi haline getirilmesini önleyici bu kanunî hükümler eksiksiz uygulansa dahi bu hükümler artık mer'alarımızın milli menfaatlara yararlı olmalarını sağlamağa yetmezler. Bizim asıl, mer'aların kullanma hakkını düzenleyici kanunî hükümlere ihtiyacımız vardır ki bunlar da mer'î kanunlarımızın hiçbirinde mevcut değildir.

Mer'alarımız kadar hor kullanılan başka hiç bir devlet malı yoktur kanısındayız. Hukuken mer'aların rakabesi (çıplak mülkiyeti) devlete, intifa (yararlanma) hakkı ise tahsis edildikleri köylerin ve kasabaların tüzel kişiliklerine aittir. Her mülk sahibi bunun intifa hakkını daima belirli şartlarla başkasına devreder. Bu onun en tabii hakkıdır. Devlet te mer'a-

ların intifa haklarını köylere veya kasabalara devrederken onlardan belirli şartlara riayet edilmesini isteyebilir ve istemelidir. Zira mer'aların bir devlet malı olarak sade köylerde oturanların değil, bütün vatandaşların, yani Türk toplumunun menfaatlerine temin etmek devletin vazifesidir.

Mevcut ekonomik ve sosyal şartlar altında mer'alarımızdan Türk toplumunun en iyi şekilde faydalanmasını sağlayacak kanun hükümleri hakkındaki görüşlerimiz gelecek bölümde açıklanacaktır.

4 — *Ziraat Teşkilâtı yetersizdir*: Tarım Bakanlığının hemen her ilde çiftçiye her türlü tarımsal (bitkisel ve hayvansal) üretim için lüzumlu teknik bilgileri öğretmek ve bunların uygulanmalarında onlara yardım etmekle görevli bir Teknik Ziraat Teşkilâtı vardır. Bu teşkilât aynı zamanda özel ziraî kanunların tatbikatını sağlar.

Her ne kadar memleketimizde mer'alardan faydalanmayı tanzim eden özel bir kanunun bulunmayışı karşısında Teknik Ziraat Teşkilâtından bu konuda etkili bir çalışma beklenemez ise de, özel mevzuata lüzum görülmeden, sade modern ziraî yayın metodlarının uygulanması ile öteki sahalarda sağlanan başarılar, maalesef, mer'a konusunda sağlanamamıştır. Bazı illerdeki teşkilâtın bazı köylerde çiftçilerle işbirliği yaparak mer'alarını büyük ölçüde korumuş ve ıslah etmiş olmaları, bu teşkilâtın mer'a probleminin çözümlenmesine de yardım edebileceğini gösterir. Buna rağmen, bu çalışmalar memleketin her yerinde yapılmamış, yapılan yerlerde de çok geç kalmış ve demonstrasyon mahiyetinde olduklarından pek mahdut alanlara inhisar etmiştir.

İlk beş yıllık kalkınma plânı ile bu faaliyet arttırılarak 1967 ye kadar bütün yurttta 500 bin hektarlık mer'anın ıslahı programa alınmıştır. Ancak plân %100 tahakkuk ettirilirse bile 5 yılda yapılmış olacak iş, yapılması gerekli işin, ıslaha âcil ihtiyacı olmayan mer'alar hesaba katılmazsa, tahminen 40 ta biridir. İleriki beş yıllık plânlarda da bu tempo muhafaza edilirse bütün mer'alarımızın ıslahı için 40 defa 5 yıllık plân devrelerinin geçmesini, yani 200 yıl beklemek gerekecektir. Üstelik devlet bütçesinden de bu müddet zarfında her yıl 10 milyon lira sarfedilecektir.

Görülüyor ki Teknik Ziraat Müdürlüklerinin bu faaliyetleri ileriki kalkınma plânlarında daha da genişletilse yine de demonstrasyon niteliğini muhafaza edecektir, köylülere mer'a muhafazası ve ıslahının önemini ve yollarını öğretmekten ileri gidemeyecektir. Aslında buna da fazla derecede ihtiyaç vardır. Ancak bu faaliyetin Teknik Ziraat Teşkilâtınca bu şekilde değerlendirilmeleri gerekir. Yoksa birçok illerde müşahede edildiği

gibi, Teknik Ziraat müdürlüklerinin bu faaliyetleri ile bütün köy mer'alarını koruma ve ıslah görevini tamamen üzerine almış oldukları intibainı yaratmaları doğru değildir. Buna maddeten imkân bulunmadığını, esas vazifelerinin öğreticilik olduğunu bilmeleri lâzımdır. Gerçekten, bu teşkilâtın çayır ve mer'aların korunması ve ıslahı ile ilgili olarak köylüye öğretecekleri ve yaptıracakları çok önemli konular vardır. Bunlar bir sonraki bölümde tedbirler meyanında açıklanacaktır. Burada belirtilmesi gereken husus şudur ki, hali hazır teşkilât ne mer'aların bilfiil ıslahına, ne de köylüye çayır ve mer'a ıslahı ile ilgili konularda etkili bir öğretim yapmağa yetecek malzeme, ekipman ve elemana sahip değildir. Bu teşkilât idarî bakımdan da teşebbüs ve program uygulama serbestliğine kavuşturulmamıştır.

IV — Mer'alarımızın korunmasını ve ıslahını sağlayacak tedbirler

Mer'alarımızın bugünkü kritik durumlarına sebep olan ve bir evvelki bölümde açıklanan faktörler kolaylıkla bertaraf edilebilecek nitelikte değildirler. Bu konuda elle tutulur sürekli bir başarı sağlayabilmek için her şeyden önce bütün vatandaşların özellikle siyasi partilerin, üniversitelerin, hukukçuların, ziraatçilerin, ormancuların, veteriner hekimlerin ve ilgili diğer meslek teşekküllerinin mer'alarımızla ilgili problemlerin yurdumuzun geleceği bakımından önemini benimsemeleri gerekir. Aşağıda sıralanan tedbirler ancak bu takdirde mâna kazanır ve uygulanabilirler; uygulandıkları zaman da arzulanan başarıya mümkün olan en kısa zamanda ulaşılabilir. Bu tedbirler ilk bakışta afakî gibi görünebilirler, fakat böyle değildirler. Bir çokları başka memleketlerde başarı ile uygulanmışlardır ve uygulanmaktadır, bir kısmı da bizim özelliklerimizin gerektirdiği tedbirlerdir. Diğer taraftan, bu tedbirler sağlayacakları başarı ve uygulanma şekli bakımlarından tartışılmıştır.

1 — *Mer'alar özel mülkiyete intikal ettirilmelidir:* Memleket mer'alarının tahrip edilme âmillerinin hemen hepsi bunların genel deyimi ile, ortama olmaları ile ilgilidir. Sürülmelerinde, haddinden fazla hayvana çığnetilmelerinde ve otlatılmalarında, usulüne göre bir otlatma nizamının kurulmayışında ve teknik bilgilerin aktarılıp uygulanmamasında "ortalı" olma keyfiyeti en büyük rolü oynamış ve oynamaktadır. Sınırları belirtilmemiş, korunmamış sahipsiz her şey gibi, köy mer'alarını da tahrip edilmekten kimse kurtaramaz. Zira:

a) Köy ortamalı olarak kurulan meyveliklerin, yoncalıkların, hatta kavaklıkların akibetleri ortadadır. Teknik Ziraat Teşkilâtının devamlı ikazlarına ve yardımlarına rağmen bunlar şimdi bakımsız, metrûk bir du-

rumdadırlar. Kurulmaları için yapılan masraflar hemen, tamamen heba olmuştur. Ortamalı olarak kaldığı müddetçe köy mer'ası da, bugün ıslah edilirse bile, yarın aynı perişanlığa mahkûm kalacaktır.

b) Köy mer'alarının devlet tarafından ıslah edilmelerine de imkân yoktur. Bir evvelki bölümün 4. kısmında bu iş için 200 yıl beklemek gerektiği belirtilmişti. Bu, ıslah edilmiş mera'nın bu durumunu ilelebed muhafaza edeceğine göredir. Bir yandan yapılırken öbür yandan yıkılan bir yapının hiç bir zaman bitirilemeyeceği aşikârdır.

Halbuki herkese kendi mer'alarını ıslah ettirmek çok daha kolaydır. Bugün memlektimizde uygulanan bir çok yeni ziraat tekniği (meselâ kışık ekim, ilkbahar nasadı, mücadele, gübreleme v.s.) hiçbir cezaî müeyyideye baş vurulmadan kısa bir zamanda köylüye öğretilmiş ve uygulanabilmiştir.

c) Köy ortamalı mer'alar varken tarım işletmeleri içerisinde sun'i mer'a ve sun'i çayır ziraatini geliştirmek pek zordur. Halbuki mer'alarımızın şimdi çekmekte olduğu ağır yükten kurtulmaları ve aynı zamanda hayvancılığımızın arzulanan seviyeye ulaştırılabilmesi için, özel işletmelerin kendi arazilerinde hayvan yemi ve özellikle kaba yemler (çayır ve mer'a otu) yetiştirmeleri şarttır. Ziraat işletmelerinin başka taraflarda bedava imkânlara sahip bulunmaları halinde, bu yöndeki yayım ve öğretim faaliyetleri netice veremez. Sonra, bu şekilde bedava imkânlardan, yani fakir köy mer'alarından, en iyi faydalanabilecek hayvanlar yerli hayvanlarımız olduğundan, yüksek verimli ve değerli hayvanlar yetiştirmeğe karşı, işletmelerde büyük bir direnme olacaktır. Bu ise memlekette hayvansal üretimin yetersiz seviyelerde kalmasını intaç edecek, devletin hayvansal üretimi arttırma çabaları, şimdiye kadar olduğu gibi, boşa gidecektir.

d) Tarımı ileri memleketlerde de bir zamanlar mer'alar, şimdi bizde olduğu gibi, orta - malı idiler. Fakat bugün bu memleketlerin hiç birinde ortamalı mer'a bulunmamaktadır. Sadece Alp mer'alarında, yani yaylalarda bu sistem, belirli kanunî hükümlere tâbi olarak, hâla caridir. Mer'ayı ortamalı olmaktan en önce kurtaran memleketlerde bugün en iyi mer'a ve çayırlar bulunmaktadır. Hollanda, Danimarka, İngiltere ve Almanya gibi). Bu mer'a ve çayırlar özel işletmelerin içerisinde gerekli yetiştirme ve bakım usulleri ile geliştirilmişlerdir. Avrupa'ya gidip oralarda hayvanların otladıkları mer'aları gören herkes muhakkak ki içinden memlektimizde de aynı manzarayı görmek arzusunu duymuştur. İşte bu ancak, mer'alarımızı ortamalı olmaktan kurtarmakla mümkündür.

2 — *Mer'alar Toprak Reformu dışında bırakılmamalıdır*: Mer'aları ortamalı olmaktan kurtarmanın en etkili çaresi, bunları halen Büyük Millet Meclisine verilmiş bulunan Toprak Reformu kanunu tasarısının içerisinde almak, bunları da hazineye ait ziraat arazileri gibi muameleye tâbi tutmaktır. Bu tasarının hazırlanması sırasında Tarım Bakanlığınca Odamızdan istenen mütalâa arasında bu husus ta bulunmakta idi. Fakat dikkate alınmamıştır. Buna sebep olarak, toprak reformuna IV. sınıfa kadar ki toprakların alındığı, mer'aların ıslah ve korunmaları için ayrı bir tasarının hazırlanmasında daha büyük faydalar bulunduğu ileri sürülmektedir. Bir def'a tasarının IV. sınıfa kadarki toprakları konu alması zorunluğu yoktur. V., VI., hatta VII. sınıf topraklar da alınabilir. Unutmamak lâzımdır ki üzerinde ziraî bir istihlal yapıldığına göre, mer'alar geri sınıflardan dahi olsa, ziraat arazisidirler. Saniyen bu araziler, devlete ait olmakla toprak reformu kanununun şumulüne girecek arazilerin başında gelmesi gerekir.

Diğer taraftan toprak reformunun asıl gayesi, bütünlük arzeden ve hesaplı çalışan Tarım işletmelerinin kurulmalarıdır. Mer'asına hâkim olmayan işletmeler, hayvansal üretim faaliyetlerini plânlayamazlar. Toprak reformunun uygulanmasında bazı işletmeler belki mer'a arazisinden bir pay almayabilirler. Fakat bunu bilirler ve hayvan yetiştirmeleri gerekiyorsa, tarla arazilerinden bir kısmını hayvan yemi yetiştirmeye ayırırlar. Bu iş kendilerine kârlı gelmiyorsa hiç hayvan yetiştirmezler. Bugünkü sistemde işletmeler hayvanlarının köy mer'alarından ne derecede istifade edebileceklerini hesaplayamazlar. Köy mer'ası hiç hesaba katılmadığı takdirde, köy mer'asından faydalanan işletmelerle rekabet zorlaşır. Üstelik köy sürüleri salgınların yayılması için de uygun bir ortam teşkil ettiklerinden, köy mer'asından faydalanarak ileri bir hayvancılık yapmağa imkân yoktur.

Özet olarak, köy mer'aları, hazine malı ziraat arazileri olduklarından ve işletmelerin hayvanî istihlal faaliyetlerini düzenleyebilecek bir duruma ulaştırılabilmeleri için, Toprak Reformu şumulüne girmelidirler. Bu, köy mer'alarını, bakımsız ortamalı olmaktan ve yakın bir zamanda kayalık veya göl haline gelmekten kurtararak toplumun menfaatlerine en uygun bir şekilde kullanılmalarını sağlayacak en müessir, en ileri bir yoldur. Şimdi yapılmazsa yakın bir gelecekte buna mecbur olunacaktır.

3 — *Mer'alarından faydalanma şeklini düzenleyecek kanunî mevzuata ihtiyaç vardır*. Mer'aların Toprak Reformu kanunu içine alınmaları halinde bu tedbir yalnızca reformun uygulanacağı bölgelerde mer'a problemini

çözümliyebilir. Resmî beyanlara göre bu kanun bütün yurttta ancak ve en erken 25 yılda uygulanmış olacaktır. Fakat memleketimizin hiç bir bölge-
sindeki mer'alar şimdiki ağır yük altında 25 yıl dayanamaz. Bu sebeple toprak reformunun uygulanmadığı yerlerdeki mer'aların yüklerini hafif-
letmek, onları tahripten korumak ve kapasitelerini kısmen olsun yükselt-
mek üzere ayrı bir kanuna da şiddetle ihtiyaç vardır. Böyle bir kanunla ay-
nı zamanda bundan 39 yıl önce millete karşı verilmiş söz de yerine getiril-
miş olacaktır.

Toprak Reformu kanununun uygulandığı bölgelerin dışında kalan bütün yerlerde uygulanması gereken böyle bir mer'a kanunu toprak reformu kanununun hedeflerine ulaşmasına büyük ölçüde yardım edecektir. Zira Toprak Reformu kanununun uygulanma sırası gelen bölgelerde bu teşkilât kayalık veya göl değil, gerçek bir mer'a bulacak, toprak tevziinde normlar küçültülebilecek ve daha fazla sayıda işletmelerin ihtiyaçları karşılanabilecektir. Her hangi bir sebepten mer'alar toprak reformu içerisine alınmadıkları takdirde böyle bir kanun daha fazla önem kazanacaktır.

Beklenen faydaları sağlayabilmesi için bu kanunun aşağıdaki esasları ihtiva etmesi lâzımdır:

a) Köy ve kasaba mer'alarının sınırları belirtilerek gerekli tahsisler yapılmalı ve bir mer'a sicili tutulmalıdır.

b) Mer'a tahsis edilen köy ve kasabalarda her aile reisine, köyde oturan aile efradı sayısı ile orantılı bir otlatma hakkı tanınmalıdır.

c) Her aileye tanınacak otlatma hakkı, köy mer'asının şimdiki kapasitesine ve büyüklüğüne göre ilgili ziraat teşkilâtı tarafından tesbit ve kontrol edilmelidir. (Bu kontrol haşhaş, tütün ve pirinç ekiminin kontrolü gibi yapılabilir.)

d) Otlatma hakları üç veya beş yılda bir yapılacak kontrol ile değiştirilebilmelidir. Mer'anın kapasitesi yapılan ıslah ve bakım tedbirleri ile artırılmış ise otlatma hakkı arttırılabilmelidir. Bu esnada köyde teşekkül eden yeni aileler de nazarı itibara alınmalıdır. Aile sayısı arttığı halde mer'a kapasitesinde bir yükselme olmadığı takdirde aile başına otlatma hakkı düşürülebilmelidir.

e) Otlatma hakkı hayvanlarına yetmeyen aileler, haklarını tam olarak kullanamıyacak durumda olan ailelerin haklarını kiralayabilirler. Bu da yetmediği takdirde, arta kalan hayvanlar için aileler kendi arazilerinde sun'î mer'a veya çayır tesis etmeğe, kredi, tohum ve teknik yardım sure-

tiyle teşvik edilmeli, bunun için bir yıllık mühlet tanınmalı, bu mühlet zarfında bu yolu tercih etmeyenler fazla hayvanlarını elden çıkarmağa mecbur tutulmalıdır.

f) Mer'a bakımı ve ıslahı için köy bütçesinden ayrılan fona her aile otlatma hakkı ile orantılı bir para ödemelidir. Otlatma hakkını kendisi kullanan veya kiraya vererek kullanamayan ailelerden alınacak para, kullanma derecesi ile orantılı olmalıdır.

g) Köy ortamalı mer'a ve çayırlardan elde olunan ürünlerden sağlanacak gelir, mer'a bakım ve ıslahı fonuna yatırılmalı, fazla gelirse köydeki diğer toplum ihtiyaçlarına sarfolunmalıdır. Ailelere dağıtılmamalıdır.

h) Köydeki çeşitli sürülerin (inek, dana, koyun kuzu v.s.) köy mer'asından hangi düzenle faydalanacakları ilgili ziraat teşkilâtı tarafından belirlenmeli ve bu yazılı olarak ve gerekli krokilerle birlikte muhtara verilmelidir. Bu talimatın uygulanmasından köy ihtiyar hey'eti sorumlu tutulmalıdır. Talimata uymayan köylerin ihtiyar hey'etlerine mahkemelerce para cezaları verilebilmeli ve bu cezalar yine köy mer'ası ıslahı fonuna yatırılmalıdır. Köy ihtiyar hey'eti de talimata uymayan köylüleri mahkemeye verebilmeli ve bunlara da fona yatırmak üzere uygun para cezaları verilebilmelidir.

i) Mer'alarını ıslah edecek köylere ilgili teşkilât tarafından makine ve tohum gibi yardımlar yapılmalıdır. Bu yardımın şekli özel yönetmelikte belirtilmelidir.

4 — Çiftçinin çayır ve mer'a yetiştirme ve bakımı üzerindeki bilgisini arttırmalıdır: Bir def'a çiftçimiz kendi arazisi içinde sun'î mer'a ve sun'î çayır (karışık veya tek bitkili) yetiştirmenin lüzumuna inandırılmalıdır. Bilhassa hayvansal üretimden yüksek bir gelir bekleyen işletmeler için bu lüzumludur. Zira köy mer'aları bu durumları ile hayvanların sadece yaşamaları için bile yetecek besin maddelerini sağlayamazlar. Bundan başka mer'alar yılın ancak belirli mevsimlerinde otlatmaya müsaittirler. Diğer mevsimlerde hayvanları işletme arazisinde yetiştirilen yemlerle beslemek zorunluğu vardır. Bu yemlerden en ucuz ve en yararlı olanı, sun'î çayırlardan (korunga, yonca, fiğ, hasıl yulaf, hasıl mısır v.s. den) elde edilen kurutulmuş veya silolanmış otlardır. Bunlardan başka, hayvan pancarı da çok verimli ve yararlı bir kış yemidir. Şeker pancarı yaprak ve başları ile posasını (küsmesini) iyi bir silolama ile sakhyarak ucuz yem sağlanabilir.

Memleketimizdeki hayvan yemi açığını kapatabilmenin yegâne yolu sun'î çayırları arttırmaktır. Sulu ziraat yapan işletmelerde gerekli olan münavebeye yıllık veya 3 - 5 yıllık yem bitkilerinin ithalinde zaruret dahi vardır. Endüstri bitkileri yetiştiriciliğinin teşvik edilmesi de dolaylı olarak hayvan yemlerinin artışı sağlayacaktır. Zira bunların artıkları yüksek değerli yemleri teşkil ederler.

İşletme arazisi içinde sun'î mer'a tesis edilmesi de hayvansal üretimden gelir bekliyen işletmelerin pek çoğu için faydalı, hatta zorunludur. Özellikle düşük verimli ve meyilli tarla arazilerinin sun'î mer'aya çevrilmeleri sade hayvanlar için ucuz yem istihsalı bakımından değil, aynı zamanda toprağın erozyonlardan korunması bakımından lüzumludur. Orta Anadolu için tipik olan deneme alanlarında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi tarafından kurulan sun'î mer'alarda koyun başına 2.5 dönüm otlatma alanı kâfi geldiği halde ,tabiî mer'alarda bu alan 10 misli, yani 15 dönümdür.

Tabiî çayırlarımızda da ufak teknik müdahalelerle verimi iki misline çıkarmanın mümkün olduğu tesbit edilmiştir. Bu müdahalelerin başında sun'î gübre verme, koruma ve drenaj gelir. Drenaj tabiî çayırlarımızın ekşi, sazımsı otlarla kaplanmasını önleyecektir.

Bütün bunlar Tarımsal Yayım teşkilâtının önemle üzerinde duracağı konulardır. Gerçekten, bu teşkilâtın konuya önem verdiği illerde bariz ilerlemeler sağlanmıştır. O halde bütün illerde, özellikle hayvancılığı ileri olanlarda Tarımsal Yayım (Teknik Ziraat) teşkilâtını bu sahada yetmiş yeteri kadar teknik elemanla, malzeme ve ekipmanla techiz etmek gereklidir. Diğer taraftan araştırma kurumları çeşitli bölgeler için en uygun sun'î mer'a kompozisyonlarını ve sun' çayır otlarını tesbit etmeli, üretim kurumları da, mukaveleli çiftçilerin yardımı ile gerekli yem bitkileri tohumlarını yeter miktarlarda üretmelidirler.

Tarımsal yayım teşkilâtının köylüye öğretim durumunda olduğu diğer önemli bir konu da hayvanları sun'î ve tabiî mer'alarda ve çayırlarda otlatma usulüdür. Otlatmada en çok dikkat edilecek iki nokta vardır: 1) Otlatma Kapasitesinin tâyini, 2) Otlatma zamanının tâyini. Her otlatma alanı, toprak, iklim ve bitki örtüsüne bağlı olarak her hayvan türünden belirli sayıda hayvan kaldırıbilir. Bu sayının üzerinde hayvana otlatılan mer'alar hem yenme, hem de çiğnenme suretiyle kısa zamanda tahrip edilirler. Mer'a'nın devamlı otlatılması da aynı derecede zararlıdır. Mer'ayı zaman zaman dinlendirerek bitkilerin tohum dökme ve vegetatif yolla üreme ve gelişmelerine imkân sağlamak gerekir. Bu maksatla mer'a kısımlara bölün-

meli ve her kısım münavebe ile otlatılmalıdır. Dinlendirme süresi mer'anın durumuna göre bir ay ile 2-3 yıl arasında değişebilir. Sulanabilen sun'î mer'alar bir ay dinlenme ile kendilerine gelebilirler. Kıraçtaki normal mer'aları bir vejetasyon mevsimi dinlendirmek gerekir. Bu devrede gübrelemek suretiyle gelişme hızlandırılabilir ve o mevsimin sonbaharında otlatılabilir. Bozulmuş mer'alarda kısmen veya tamamen yeniden ekim yapmak gerekir. Bu takdirde yeni gelişen otları korumak için mer'ayı 2-3 yıl dinlendirmek lâzımdır. Gübrelemek ve yabancı otları temizlemek suretiyle bu süreyi kısaltmak mümkündür. Yabancı otların temizlenmesinde kimyasal savaş çok daha ucuza mal olabilir. Çok meyilli olup ta bitki örtüsü azalmış olan mer'alarda toprak muhafaza tedbirlerine de mutlaka ihtiyaç vardır. Ufak sel yolları üzerinde ufak toprak barajlar, fazla suyun zarar vermeden akıp gitmesini sağlayacak sun'î yataklar ve teraslar bu meyandadırlar.

Bu bölümde kısaca açıklanan teknik tedbirlerin uygulanmasında tarımsal yayım teşkilâtının görevini kolaylaştıracak faktörlerden en önemlisi, hayvansal ürünlerin değer fiatla satılabilmesi, tarım işletmesinin hayvansal ürünlerden hiç olmazsa bitkisel ürünler kadar gelir sağlayabilmesidir. Bunun yolları odamızca yayınlanan "Türkiye Hayvancılığı ve Problemleri" isimli çalışmada gösterilmiştir.

LİTERATÜR

- 1 — Baade, H. C. F. Turkey Country Report, F. A. O. Mediterranean Development Project. Rome, 1959.
- 2 — Tarman. Ö. Mer'a ıslâhı ve idaresinin İç Anadolu'da toprak muhafazası bakımından önemi ve bölge ekonomisine tesiri. A. Ü. Ziraat Fakültesi 1962 Yıllığı.